

“Ankara’nın Çanakkale manevrası utanç verici”

Posted on 18/01/2015

Türkiye’de gözler bir kez daha 1915 tartışmasına çevrildi. Geçen sene Ermeniler için taziye mesajı yayımlayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan , 24 Nisan’da Çanakkale Zaferi için uluslararası anma yapılacağını açıkladı. Yani tam da Erivan’da soykırım anıtında 1915’in 100. yıldönümü anılırken... Prof. Taner Akçam ile “Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek” kitabını hazırlayan, son olarak Antep Ermenilerinin mülklerine nasıl el konulduğunu araştıran Clark Üniversitesi Tarih Bölümü’nde doktorasını sürdüren Ümit Kurt’a göre Ankara’nın kararı “taziye mesajından geriye dönüş” niteliğinde.

Serdar Korucu: Türkiye’de her konu eninde sonunda Ermeni diasporasına bağlanıyor. Son olarak “paralel yapı” tartışmasında bile diaspora işaret edildi. Çok tartışılan Ermeni diasporası kim?

Ümit Kurt: Ermeni diasporası, atalarını, akrabalarını Ermeni Soykırımı sırasında, tehcirde, sürgün yolunda ya da vardıkları yerlerde kaybedenlerden oluşuyor. Söz konusu diasporaya soykırımdan sağ kurtulmayı başarıp Türkiye sınırları dışında yaşamak durumunda kalan Ermenilerin aile fertleri de dahil.

“DİASPORA İÇİN İLİMLİ-RADİKAL AYRIMI ANKARA’NIN ALGISI”

Yani aslında hepsinin ataları Osmanlı vatandaşı.

Kesinlikle, hepsi Osmanlı vatandaşı. Ankara diaspora için ılımlı ve radikal olarak iki kesim görüyor ve kendi algısında ılımlı olanlarla 2 yıldır iletişime geçme girişimlerinde bulunuyor

ama “Öyle iyi Ermeniler bulalım ki bizi sıkıştırmassınlar” gibi bir düşünceyle hareket ediyor. Hatta bu kesimden kendi kodlamalarına göre “radikal olan Ermenilerin” de durdurulmasını talep ediyor. Asıl amaçsa soykırımın kabulü için kendisine baskı yapılmaması, Ankara-Erivan ilişkilerinde soykırımın gündeme getirilmemesi...

Bu mümkün mü?

Hayır. Sonuçta Ermeni diasporasında “ılımlı” olarak görünen kesimin de soykırım meselesi hususunda temel görüşü aynı. Ermeni Soykırımı’nın kabul edilmesi bu kesimler tarafından da talep ediliyor, bu olmazsa olmaz.

“Radikal” olarak görünen kesimle fark ne?

Avrupa ya da ABD’de doğup büyümüş bir Ermeni ile, Türkiye’de doğup büyüdüktan sonra yurtdışına gitmiş bir Ermeni arasında fark var. Diasporada doğanlar, ailelerinden sadece soykırımın en acıklı hikayelerini, atalarının sürgün yolunda çektiklerini dinleyerek büyürler. Bu da onların kimliğinin inşasında önemli bir unsur teşkil eder. Ankara’nın inkarcı siyasetine çok daha sert yanıt vermelerinin altında bu sürecin de rolü var. O diaspora içinde yer alan bireyin önceliği soykırımın kabul edilmesidir. Ardından başka şeylerin konuşulmasına geçilebileceği düşünülür.

Toprak ve tazminat talebi gibi mi?

Toprak talep eden kesimler cılızdır, marjinal olarak görülürler. Daha çok vatandaşlık meselesi gündemde bulunur. Esas itibarıyla temel mesele, Ermeni Soykırımı’nda hayatını kaybeden akrabalarının mülklerinin iadesi ya da bunların değerinin verilmesi ve tazminat meselesi var. Dini kurumların, kilise ve vakıfların iade meselesi, yerleşim yerlerinin isimlerinin iadesi de konular arasında.

Ankara'nın görüştüğü Ermeni diasporasının kadrajında bu sorunlar yok mu?

“ılımlı Ermeniler” ifadesini kullanırken dikkatli olmak gerekiyor. Sanki bu kesimin inkar politikasını kabul ettiği anlamı çıkartılmamalı. Tek fark, bu gruptakilerin empati kurması. Kendileri de uzun zaman Türkiye’de yaşadıkları için, bu ülkede politikaların sadece kendilerini ezmediğini biliyorlar. Demokratikleşme adımlarını da bu nedenle yakından takip ediyorlar. Aslında bir anlamda daha iyimserler. Onların “ılımlılığı” Türkiye’yi tanımlarından, Ankara’nın reflekslerini bilmelerinden ileri geliyor. Ben son dönemde “diaspora”ya bakışın da bu kesim üzerinden değiştiğini düşünüyorum.

Ancak yine de “lobi” söylemleri devam ediyor. Üstelik sadece Ankara değil PKK cephesinden de. Bunun ardında nasıl bir geçmiş yatıyor?

Kürtler ve Ermeniler’in geçmişleri aslında bir sorunlar yumağıdır desek pek de yanlış sayılmaz. Batı Ermenistan denilen, Osmanlı’da “Vilayet-i Sitte” diye anılan altı şehirde çatışmalar, 19. yüzyılın sonunda artmıştı. O dönemde Ermeniler doğu Anadolu’da, Kürt ve Çerkez toplulukların, aşiretlerin saldırısına uğruyor. Hasatları talan ediliyor, evleri yakılıyor. Bir taraftan İstanbul’a merkeze vergi ödüyorlar, bir taraftan Kürt aşiretlere haraç. Kaçırılan Ermeni kızlarına tecavüz ediliyor. Hatta bazı Ermeniler bu ortamda ihtida yolunu yani Müslüman olmayı seçiyorlar. İhtida ettiğinde hem o kadar çok vergi vermiyorsun, hem güvenlik sorununun kalmıyor. İhtida, bu anlamda, gadre uğrayan Ermeniler için hayatta kalma stratejisi. Dolayısıyla iki toplum arasındaki sorunlar sadece 1915 ile başlamadı.

“KÜRT SİYASETİNDE “ERMENİ LOBİSİ” SÖYLEMİ ARTTI”

PKK cephesinden gelen açıklamaların sonrasında “düzeltme” gelse de son dönemde Kürt siyaseti içinde “Ermeni lobisi” söylemi artmadı mı?

Kesinlikle. Ne yazık ki ana akım görüş bu. Kürt siyasi hareketinin Ermeni Soykırımı ile

yüzleşmesinde hala büyük sorunlar var. İster PKK ister Kürt siyasi hareketinde, Ermeni Soykırımı'nda Kürtlerin rolünün tartışılması konusunda bazen Türk milliyetçiliği ile benzer refleksler gösterilebiliyor.

Bir de Ahmet Türk başta olmak üzere, Kürtler içinde Ermeni soykırımını kabul etse de kendini "fail" değil, "kullanılan" diye nitelendiren bir kesim var. Bu nasıl görülüyor?

Kürtler'in "kullanıldık" söylemi, en azından Ermenilerin imhası sürecinde rollerinin bulunduğunu kabul etmeleri açısından olumlu fakat yeterli değil. Diasporada herkes bu imha sürecinde kimlerin faal olduğunu biliyor. Kürtler'in aktif rolleri bulunuyordu. Bu kapsamda Kürtlerin fail rolü inkar edilemez.

Ancak bu tabloya rağmen Türkiye kamuoyunda soykırım kelimesini sarf edenler Kürt siyasi hareketi içinden çıkıyor.

Kürtlerden beklenen bu mesele ile tamamen yüzleşmesi, inkardan tamamen kaçınması ve Türkiye'deki siyasetin değişmesi için aktif bir politika izlemesi. Çünkü Kürtler de bu ülkenin gadrine uğramış durumda. Bu minvalde Ermeniler, Kürtlerden kendi hak arayışlarına destek bekliyor.

Taziye mesajı diaspora tarafından nasıl yorumlandı?

Aslında Erdoğan "Taziye mesajı" ile önemli bir risk almıştı. Mesajın içeriğinin yetersizliğine ve daha bir dizi sorunlu nokta ihtiva etmesine karşın, devlet söylemindeki inkâr ve yok sayma siyasasını bir anlamda sonlandıran bu açıklama bu sorunun tartışılması bağlamında önemli bir tarihsel eşiğin atlatılması anlamına geliyordu. Ancak sonrasında ne yazık ki somut hiçbir adım atılmadı. Hatta Ermenistan tarafından adım atılması beklendi. Bu durum ise diasporada bu mesaja yönelik bir güvensizlik hissiyatı oluşturdu. Bu adım hesaplı, kitaplı bir siyasal strateji ve manevra olarak değerlendirildi.

Bu geçmişten gelen güvensizliği mi pekiştirdi?

Evet. Zaten güvensizlik var ve bu devam ediyor. Somut siyasi adımlar atılmadıkça da güven tesis edilemez. Bu nedenle de diaspora atılan bu tip adımları sadece siyasi manevra olarak görmeye devam eder.

“ADİL HAFIZAYSA ERMENİ ASKERLER İÇİN RAHMET OKUNMALI”

Taziye mesajında “Ermeni vatandaşlarımız ve dünyadaki tüm Ermeniler için özel bir anlam taşıyan” diye nitelenen 24 Nisan için şimdi Çanakkale’de savaş anması yapılacağı açıklandı. Üstelik ana temada “ortak savaş”.

Bu son çıkış Ermeni diasporasının taziye mesajına yönelik daha önce ifade ettiğim algısını pekiştirmekten öteye gitmez. Bu çıkışın AK Parti’nin yaklaşan seçim stratejisiyle yakından ilişkili olduğunu düşünüyorum. Ve taziyeden sonra yapılan bu Çanakkale manevrası maalesef utanç verici bir durum. Tarihin çarpıtılmasından başka bir şey değildir bu. Eğer ‘adil hafıza’ diyorsanız, o zaman gidin Çanakkale’de Osmanlı ordusunda ülkesi için savaşırken ve hayatını kaybederken bir taraftan aileleri sürgün yollarında katledilen Ermeni askerler, subaylar ve aileleri için bir rahmet okuyun. Kocatepe camiinde Cuma namazından sonraki hutbede bu insanlar için bir Fatıha okutturun. Bakın “adil hafıza” nedir biliyor musunuz? 1915’te Osmanlı vatandaşı Ermenilerin başına gelen “olay”, Ermenilerin ne yaptıklarına bakılmaksızın, dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki’nin Ermenileri “toptan veya kısmen” izalesine (kökünü kurutma) yönelik bir karardır. Bu karar neredeyse Anadolu’nun tamamında uygulandı. Dolayısıyla burada “ama işte Ermeniler ayaklandılar”, “bizi arkadan vurdular” vs. gibi tarih dışı değerlendirmelerin göremediği nokta şudur: Ortada bir cinayet vardır ve tartışılması gereken esas konu buradadır.

Ermeni Soykırımı’nın tartışılmasında diasporanın konumu ne? Eğer diaspora 1965’ten bu yana çıkışlarını sürdürmeseydi bu konu hala Türkiye gündeminde olur muydu?

Diaspora Avrupa ve ABD'nin çeşitli yerlerinde yaşıyor ve 24 Nisan'da anmalarını yapıyorlar, ülkelerindeki siyasette güçlü olan kesimleri de var. Gündeme gelmesinde de tabii ki etkililer.

Bu kapsamda ASALA'nın etkisi ne? Kürt siyasi hareketi içinde "Eğer PKK olmasa Kürt sorununda ilerleme yaşanmazdı" denilir. Benzeri bir denklem ASALA için de geçerli mi?

Evet, ASALA için bu çok söylendi. Ermeni Soykırımı'nın gündeme gelmesinde ASALA'nın gerçekleştirdiği eylemlerin etkisi aşıkardır. Bunlar kınanması gereken eylemlerdir. Ancak bu terör eylemlerinden önce bu konu gündemde değildi. Çünkü Ermeni Soykırımı bu cumhuriyetin ve rejimin varoluşuyla ilgili bir mesele. Bu ülkenin temeli gayrimüslim azınlıkların yok oluşu üzerine kurulduğu sürece tartışma her başladığında tedirginlik yaşanır.

"ERMENİ SOYKIRIMI SADECE MERKEZİN KARARIYLA OLMADI"

Yaşar Kemal'in de eserlerinde yer verdiği gibi yerel halkın edindiği bir zenginlik söz konusu değil mi?

Bu derece kitlesel, devasa bir katliamı, mülklerin el değiştirmesini, bu kadar büyük bir nüfusu tehcir etmeyi, merkezden bir kararla, bir telgrafla yapamazsınız. Bölgedeki halkı ikna etmek zorundasınız. Ermenilerin Anadolu'daki varlıklarının yokluk statüsüne indirilmesi yalnızca merkezden gelen kararları ile kuvveden fiile geçirilemez. Yerel eşrafın rolü ve sıradan halkın da iştiraki ile bu eylemler gerçekleşti. Pek tabii meselenin ideolojik bir boyutu da var. Ancak benim argümanım bu toplumsal kesimlerin Ermenilerin sürgünü ve imhası sürecine aktif katılımının arkasında özellikle Ermenilerden kalan menkul ve gayri menkul ekonomik zenginliğinin elde edilmesi motivasyonunun olduğu yönünde.

Ermenilerin Osmanlı toplumundaki ekonomik büyüklükleri ne kadardı?

Ermenilerin oldukça büyük bir menkul ve gayrimenkul servetleri vardı. Bağları, bahçeleri, evleri, konakları, tarlaları, hanları, bankalarda tahvil ve bonoları bulunuyordu. Yani devasa bir zenginlikten söz ediyoruz.

Bu zenginliğin ne kadar devlete ne kadarı bugün Türkiye’de yaşayan kesime kaldı?

Bu çok güzel bir soru. Burada şöyle bir tarihsel paralellik kurabilirim: Naziler Yahudileri imha etmeden önce mallarını ele geçirdiler, onları mülksüzleştirdiler. Bu malların tamamının devletin kasasına girmesini hedeflediler. İttihat ve Terakki iktidarı da aynı amaçtaydı. “Emval-i Metruke” yani “Terkedilmiş Mallar” kanunu bunu uygulamaya dönüktü.

Naziler, 1938’deki Kristal Gece sonrasında yağmanın başladığını görüp duruma el koyarken, İttihat ve Terakki bunu yapamadı. Hukuksal mevzuat hazırda ancak yerelde Ermeniler sürgün edilirken ve/veya sonrasındaki talana engel olamadı. Yerel eşraf ve halk mülkleri alırken devlet kontrol mekanizması oluşturamadı.

Talana ve yağmaya karışanlarla ilgili soruşturma başlatılsa da sonunda-arşivlerde bulduğum bu konuya ilişkin bazı belgelerde gördüğüm üzere-Emval-i Metruke Komisyonuna üye olanların, çalışan görevlilerin bile bu mülklerin sahibi olabileceğine dair bir karar çıkıyor. Yani kurallar esnetiliyor.

Sonunda bu mülkler kimin eline geçiyor?

Her yerde bu süreç farklı işliyor. Bugün baktığınızda Ermenilerin bir dönem yoğun yaşadığı pek çok ildeki belediye binası Ermeni mülküdür. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın da, Türk Ocakları’nın da binaları Ermenilere aitti. Ayrıca Ermeni mülkleri, “Ermeni terörist örgütleri tarafından şehit edilenler” diye nitelenen bir kesimin ailelerine de verildi. Ayrıca Ankara “Milli Mücadele”sinde cepheye hazırlık için çıkarttığı “Tekalif-i Milliye” kanunlarında da Ermenilere ait mülkleri kullanma kararı verdi.

Sizin Őu an üzerine çalıştığınız Antep'te durum nasıldı?

Esasında çıkış noktam soykırım gibi sosyal, politik, ekonomik, ve kültürel boyutları olan kitlesel katliamların ve etnik temizlik olaylarının toplumsal destek, meşruiyet ve rıza mekanizmaları olmadan gerçekleşmeyeceği fikri idi. Gerek Yahudi Soykırımı, gerekse Ermeni Soykırımı ekseninde baktığımızda bu toplumsal örüntünün her daim dinamik olan varlığını görüyoruz. Antep özelinde de bunun bu şekilde vuku bulduğu argümanı üzerinde hareket ettim. Ve Őu ana kadar eriştiğim ve gelecek 1.5-2 yıl içerisinde daha da detaylandıracağım ve olgunlaştıracığım belgeler ışığında ilk elden Őunu söyleyebilirim: Antep Ermenilerinin tehciri ve katliamı Antep'deki yerel elitlerin ciddi desteği sayesinde gerçekleşti. Bu yerel elitler İttihatçıların merkezden aldığı kararları uygulama işini Ermenilerin taşınır ve taşınmaz mallarının kendilerine verileceği vaadi ve motivasyonu ile titizlikle yerine getirdiler. Antep Ermenileri özelinde de bu böyle olmuştur. İşin ilginç tarafı kimlikleri, adları sanları belli olan Antep'deki dönemin bu yerel elitleri 50'li 60'lı yıllarda Türkiye'deki taşra burjuvazisinin de temelini oluşturmuştur. Bugün Antep'te Ermenilere ait birçok mal, mülk, ev, arsa vs. gibi taşınmaz malların üzerinde bu elitler oturmakta. Ermenilere ait evlerin bir kısmı kafe olarak işletilmekte, Ermenilere ait bir Ortodoks kilisesi cami olarak kullanılmakta ve yine Ermenilere ait birçok han, bağ, bahçe, tarla vs. gibi mallar bu yerel elitlerin zenginliğinin kaynağını oluşturmaktadır.

Durumu daha iyi izah etmesi açısından somut bir örnek vereyim; araştırmam sırasında elde ettiğim bulgulardan biri bu. Temmuz 1915 sonuna doğru Antep Ermenilerinin Der-Zor'a sürgünü gerçekleştirilir. 15 bine yakın Ermeni, Antep'deki İttihatçı dernek üyelerinin ve şehrin muteber sayılan yerel elitlerinin doğrudan katkısıyla Der-Zor'a tehcir ettirilir. Sürgünü gerçekleştiren bu gruplar sürgün edilen Ermenilerin mallarına el koymak amacındadır. Bu nedenle işi garantiye almak için bir yürütme komitesi oluştururlar. Bu komiteyi temsilen şehrin ileri gelenlerinden Dabbağ Kimâzâde, Nuribeyoğlu Kadir ve Hacıhalilzâde Zeki, Der-Zor'a giderler ve mallarına konmak istedikleri Antep Ermenilerinin gerçekten içinde buldukları koşulların onların Antep'e geri dönmesini ve hayatta

kalmalarını imkânsız kılacağını kendi gözleriyle görüp emin olmak isterler.

Ermenilerin 1915 öncesi diğer kesimlerle arası nasıldı? Gerginlik var mıydı?

Aslında Abdülhamit döneminde vuku bulan katliamlara kadar Antep Ermenileri bölgedeki Türkler, Kürtler ve Arap unsurlarla görece de olsa bir arada huzurla yaşıyordu. Bu katliamlardan sonra ilişkilerin çatışmacı bir nitelik kazandığını görüyoruz. Tehcirle birlikte bu çatışmacı niteliğin kitlesel ve kolektif bir şiddet karakterine büründüğünü şahadet ediyoruz. Temmuz sonu, Ağustos başında başlayan tehcir öncesinde bölgede böyle bir sosyo-politik atmosfer yaratıldı. Bu atmosferin yaratılmasında Antep'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başındaki kişi Ali Cenani, diğer üyeler, devlet görevlileri/askeri yetkililer ve yerel eşraf etkili oldu.

Devlet görevlileri de mi merkezden atanmıştı?

Antep'te tehcir vuku bulmadan önce bu kararın alınmasına muhalif olan mutasarrıf ve askeri kumandan görevden alındı. Çünkü bu insanlar Ermenilerin tehcirine karşıydı. Bu nedenle de merkezi hükümet duruma müdahale etti. Merkezin kararlarına uyan kişiler atandı.

Atadıklarının ortak özelliği neydi?

En önemli özellikleri hepsinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olmasıydı. Sosyal desteğiyle bölgedeki Ermenilerin taşınır ve taşınmaz malları ile sağladılar. Antep örneğinde, Ermenilerin imhası ve sürgününde toplumsal desteğin arkasında ekonomik motivasyon ete kemiğe bürünüyor.

Bu sürecin arşivlerde izi var mı?

Osmanlı arşivlerinde Antep'te Emval-i Metruke hukuksal mevzuatının nasıl uygulandığına

dair belge bulamadım. Antep o dönem Halep'e bağlı bir livaydı. Ancak kayıt yok. Emval-i Metruke'nin yanı sıra Tasfiye Komisyonları'nın da belgelerine ulaşamıyorum. Halbuki bu defterlerde sürgün edilenlerle ilgili kalem kalem bilgiler bulunur.

Ankara'nın 1915 tartışmasındaki en önemli tezlerinden biri arşivlerin açık olduğu tezi değil mi?

Ama bazı belgeler açık değil. Örneğin Emval-i Metruke ve Tasfiye Komisyonlarına ait kayıtların fiziksel olarak var olduklarını biliyoruz ancak ulaşamıyoruz. Arşivlerde defaatle bu kayıtların varlığına ilişkin sorularıma cevap alamadım. Önce sorumu tuhaf karşıladılar. Ardındansa bu belgelerin tasnif edilmediği için haklarında konuşmalarının bile yasak olduğunu söylediler.

Siz araştırmanızı hangi belgeler üzerinden ilerlettiniz?

Büyük ölçüde Ermenice ve Osmanlıca arşiv malzemesine dayandığımı söyleyebilirim. Bilhassa Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde bulduğum belgelerde, 1918'de geri dönen Ermenilere iade edilen bazı mülkler görünüyor. Yaptığım sözlü tarih çalışmalarında da Antep'li Ermenilerden mülklerin kimlere geçtiğini öğrendim.

Kaynak: Radikal.com.tr